

Приручник за наставнике

за употребу радне свеске
Грађанско васпитање –
сазнање о себи и другима 1

уз радну
свеску
Грађанско
васпитање –
сазнање о себи
и другима 1

САДРЖАЈ

Увод	3
Шта садржи радна свеска	5
Зашто Чуварко	7
Употреба радне свеске у настави	8
Напомена о оцењивању	26

УВОД

Поштовани наставници!

Пред вама је *Радна свеска за грађанско васпитање – сазнање о себи и другима* за први разред основне школе која је настала, пре свега, из потребе да ученицима омогућимо да забележе и сачувају битне моменте са наставе грађанског васпитања који се тичу њиховог личног развоја и напредовања. Такође, радна свеска ће наставницима олакшати рад на самим часовима, а родитељима омогућити да се упознају са садржајима којима се њихова деца баве у оквиру овог наставног предмета. Радна свеска је креирана на основу програмских садржаја који су објављени у *Службеном гласнику – Просветном гласнику РС* бр. 10/04 од 12. августа 2004. године и концепцији наставе по приручнику *Грађанско васпитање – сазнање о себи и другима 1* Наде Игњатовић-Савић, који су наставници добијали на обукама за реализацију овог предмета.

Према овој концепцији основни циљ наставе грађанског васпитања 1 је подстицање развоја личности и социјалног сазнања код ученика првог разреда основне школе. Активности које се изводе на часовима грађанског васпитања 1 треба да им омогуће да примерено узрасту изграде сазнања, умења, способности и вредности, које ће бити основа за формирање самосталне, компетентне, одговорне и креативне личности која је отворена за договор и сарадњу, која поштује и себе и друге.

У остваривању овако постављеног циља издваја се неколико основних задатака:

- олакшавање процеса адаптације на школску средину и подстицање социјалне интеграције – успостављање и развијање односа другарства и сарадње са вршњацима и одраслима;
- подстицање развоја сазнања о себи, о сопственим осећањима и потребама, свести о личном идентитету и особености, самопоштовања и самопоуздања;
- проширивање знања и умења за решавање индивидуалних проблема, учење техника за превладавање непријатних емоционалних стања – учење видова самопотврђивања без агресивности и уз уважавање других;
- подстицање групног рада, договарања и сарадње са вршњацима и одраслима;
- развијање комуникативне способности, невербалне и вербалне комуникације и вештина конструктивног разрешавања сукоба са вршњацима и одраслима;
- развијање креативног изражавања;
- упознавање ученика са дечјим правима;
- подстицање и оспособљавање ученика за активну партиципацију у животу школе, при чему је битно да све што ученици раде буде из унутрашње, позитивне мотивације, а не због принуде и послушности засноване на страху.

Предуслов за рад на овом предмету је да је наставник прошао одговарајућу обуку и да је усавршио способност непристрасног слушања и саосећајне комуникације тако да може да се емпатијски повеже са оним што ученик осећа и жели, без уплитања

сопствених судова, дијагноза, анализа и савета. Наставник треба да је спреман да подржи ученике када им је тешко да се изразе, да их подржи да се узајамно слушају, да је отворен да саосећајно чује и оно што није у складу са његовим вредностима, без критиковања и осуђивања, и да помогне ученицима да сами нађу начине како да штите и остварују своје потребе уз уважавање потреба других.

Како је учење по моделу важан облик учења социјалног понашања, битно је да наставник својим понашањем, начином рада и односом према деци демонстрира вредности које жели да његови ученици усвоје.

Окосницу наставе чине интерактивне радионице са фокусом на симболичком изражавању и размени укруг, јер дају могућност ученицима да постану свесни својих унутрашњих доживљаја. Битне одреднице образовно васпитног рада су:

– **искуствено учење**, односно уобличавање и поимање личних, аутентичних доживљаја ученика кроз размену са вршњацима у групи, **а не преношење готових знања** и туђих увида. Наставник треба да нагласи да **нема пожељних, очекиваних или тачних одговора. Нагласак је на процесу откривања себе и сазнавања о себи и другима кроз размену.**

– **игровни контекст** који помаже ученицима да се опусте и ослободе да пробају различите видове изражавања и симболизације унутрашњих искустава, и да кроз игру истражују разноврсна, дивергентна решења за проблеме са којима се суочавају.

Основни став наставника ГВ1 је уживање у процесу. Као у песми *Ружа*, Тимоти Галвеја (TIMOTHY GALLWAY, THE INNER GAME OF TENIS):

Кад посадимо семе руже у земљу
примећујемо да је мало,
али га не критикујемо што нема корен и стабло,
третирамо га као семе, заливамо га и хранимо
оним што семену треба.
Кад из земље избију први изданци,
не критикујемо пупољке што још нису отворени.
Кад се појаве,
стојимо задивљени процесом који се одиграва,
и дајемо биљци негу која јој је потребна
у свакој фази њеног развоја.
Ружа је ружа од часа кад је семе
до часа кад умире.
А између тога, у сваком тренутку
она је непрестано у процесу промене.
А ипак у свакој фази, у сваком трену
она је
савршена таква каква јесте.

ШТА САДРЖИ РАДНА СВЕСКА

Из потребе да *Рагну свеску* прилагодимо узрасту ученика, у њој има неких одступања у односу на програм, која сматрамо оправданим:

1. Називи неких радионица су промењени да би ученицима били јаснији:

Назив радионице у наставном програму (<i>Службени тласник – Просветни тласник РС бр. 10/04</i>)	Назив радионице у <i>Рагнуј свесци</i>
Први сусрет родитеља, ученика и водитеља	Упознавање
Упознавање ученика са садржајем предмета и начином рада	Шта ћемо да радимо на часовима грађанског васпитања
Свест о себи 1	Ово сам ја
Свест о себи 2	И ово сам ја
Времеплов – лични континуитет	Моје путовање у прошлост
Моје бриге – шта ме брине	Шта ме брине
Изражавање осећања	Моја осећања
Комуникација осећања	Погађам осећања
Комуникација и неспоразуми 1	Шта кад не видимо сви исто
Комуникација и неспоразуми 2	Ја видим, ти видиш
Неспоразуми са родитељима	Кад кажем: НЕЋУ!
Сарадња 1	Заједно стварамо причу
Сарадња 2	Дајем и добијам
Снови 1	Страшан сан
Снови 2	Најлепши сан

Назив радионице у наставном програму (<i>Службени тласник – Просветни тласник РС бр. 10/04</i>)	Назив радионице у <i>Радној свесци</i>
Мој бес 1	Мој бес
Мој бес 2	Како се смирује бес
Конфликти	Како помирити пса и мачку
Страхови 1	Мој страх
Страхови 2	Шта са страхом
Туга	Моја туга
Пријатељство	Другарство
Тајни пријатељ	Обрадуј чланове своје породице
Ја пре – ја после	Путовање кроз радионице
Презентација резултата рада родитељима	Шта волим код тебе

2. Садржаји програма су организовани у 8 тема. Међутим, у *Радној свесци* за први разред те области нису одвојене, јер се активности из радионице у радионицу природно надовезују и свако одвајање би збунило првака.

3. Приликом примене ове *Радне свеске* у настави веома је важно имати на уму да активности које су у њој предложене **обухватају само један део** наставних активности предложених у приручнику *Грађанско васпитање – сазнање о себи и другима 1* Наде Игњатовић-Савић, који су наставници добијали на обукама за реализацију овог предмета. Наставник треба да следи сценарио радионица и да има на уму да су активности које доминирају на часу и на којима се заснива настава грађанског васпитања – међусобна усмена размена ученика и узајамно слушање којима руководи наставник. *Радна свеска* обухвата **само оне активности** из сценарија радионице у којима се захтева симболичко изражавање, цртање, записивање, и омогућава ученицима да све своје личне креације те врсте имају забележене на једном месту. Осим тога, ученици имају могућност да ту убележе и своје коментаре и реакције изазване учешћем на часу. То ће бити драгоцен податак самим ученицима, али и њиховим родитељима и наставницима, о њиховом напредовању.

4. Посебним ознакама је обележено које су активности предвиђене за рад на самом часу (задачи обележени звоном), а које за рад после часа (задачи обележени кућицом). У неким радионицама/насловима су све активности предвиђене за рад после часа – што значи да на часу доминира рад са групом, а не индивидуални рад у свесци.

Важно је нагласити да задачи обележени кућицом не представљају ознаку за обавезни домаћи задатак. Они су само могућност коју ће ученици, самостално или са укућанима, искористити. Наставник може да подстакне и охрабри ученике и родитеље, тако што ће им указати на вредност коју активности у којима долази до размене имају за дечји развој и за неговање узајамних односа.

5. Претпоставља се да наставник ради са ученицима евалуацију на крају сваког часа – да им тражи да запишу своје утиске о часу. Зато се у *Радној свесци* појављују питања за евалуацију која ће наставнику олакшати ту активност (ученици бележе евалуацију у својим радним свескама). За активности које се раде само код куће није предвиђена евалуација.

ЗАШТО ЧУВАРКО

Главни лик у *Радној свесци* за 1. разред је Чуварко. Ученицима је кроз прву илустрацију објашњено ко је Чуварко и која је његова функција. Важно је напоменути да је програм грађанског васпитања за 1. разред базиран на програму „Чувари осмеха“, те је зато главни лик назван Чуварко.

Фокус програма у 1. разреду је развијање свести о себи. Зато је Чуварко замишљен као огледалце, дечје лице у огледалу, лице оног ученика коме припада *Радна свеска*.

Чуварко је стално у непосредној комуникацији са учеником. Зато су његова обраћања деци дата и у мушком и у женском роду.

УПОТРЕБА РАДНЕ СВЕСКЕ У НАСТАВИ

УПОЗНАВАЊЕ – 1. час (*Радна свеска*, стр. 4–8)

Полазак у школу је значајан тренутак у животу сваког детета. Зато је први час грађанског васпитања посвећен размени утисака у вези са поласком у школу и разговору о узајамним очекивањима и потребама у вези са школом.

Наставник упознаје ученике са Чуварком и објашњава значење знакова са којима ће се сретати у радној свесци (звоно, кућица).

За рад ђосле часа

У задацима да нацртају своје и родитељске утиске са првог часа грађанског васпитања ученици:

- евоцирају утиске са првог часа,
- подстичу се да изразе утиске на себи својствен начин,
- охрабрују се да изразе и пријатне и непријатне утиске,
- размењују утиске са људима који су им блиски.

Задатак да ученици покажу сличице укућанима има за циљ да, кроз размену и описивање, ученици изразе и разумеју у потпуности своје и туђе утиске са часа.

Цртање предлога *шта моју да урадим да у школи буде лејше* има за циљ:

- да ученици забележе своју идеју,
- да евоцирају идеје других,
- да се код ученика развија проактивни став.

ШТА ЂЕМО ДА РАДИМО НА ЧАСОВИМА

ГРАЂАНСКОГ ВАСПИТАЊА – 2. час (*Радна свеска*, стр. 9–10)

За рад ђосле часа

Први задатак у овој радионици омогућује ученицима:

- да забележе чега се сећају од оног што је наставник говорио на часу – тако ће се видети шта од онога што је наставник причао ученици опажају као значајно, односно шта је у складу са њиховим потребама,
- да артикулишу још неку своју потребу у вези са наставом грађанског васпитања (зато могу да доцртају нови балончић).

Задатак *шта сам ново научио* доприноси развоју свести о себи и увиду у сопствене способности учења, а представља и специфичан подстицај за напредовање. Зато није важно да ли се то искуство односи на нешто што се научило

у школи или ван ње. Идеја је да је свако некада нешто научио – у било ком контексту. На тај начин се ученици охрабрују да свако своје животно искуство виде као могућност да науче нешто ново.

ОВО САМ ЈА – 3. час (Радна свеска, стр. 11)

За рад на часу

Циљ цртања аутопортрета је:

- да ученици постану свесни себе и својих особености,
- да освесте сличности и разлике у односу на друге,
- да освесте своја осећања.

Један од начина да се прваку приближи апстрактан појам осећања је да он сасвим слободно (бојама, облицима, линијама...) „описе“ како се осећа. Дете има осећања, доживљава их и свесно је свог доживљаја. Кроз цртање ће ученици бити у прилици да првенствено себи појасне оно што се догађа у њима. При том се не треба бавити симболиком боја или облика, јер сваки ученик бира облике и боје који њему лично нешто значе. Зато овај задатак подстиче свест о себи код ученика, као и њихову имагинацију.

И ОВО САМ ЈА – 4. час (Радна свеска, стр. 12–13)

За рад на часу

Цртање беца као особеног знака има за циљ да код ученика подстакне развој свести о себи и својим особеностима. Поред тога, сваки ученик ће, када види бецеве осталих ученика, увидети сличности и разлике између себе и других.

Препоручује се да наставник у својим коментарима подржи оригиналан израз какав год он био. Уколико има „преписивања“, ако се појаве слични бецеви (кад неки ученик није сигуран шта треба да уради, па копира туђи бец), наставник треба поново да објасни да је важно да свако нацрта нешто своје, лично. Претпоставља се да ће ученици на бецу нацртати оно што воле (то може да буде играчка, цвет, сунце, звезда, омиљени спорт, боје клуба за који навијају, нешто што је на њих последњих дана оставило јак утисак...), или оно што умеју лепо да цртају. Све је то прихватљиво јер води развијању особеног израза.

За рад после часа

Ученици могу код куће да понове активност са часа, са истим циљем – кроз кућну изложбу бецева имаће прилику да увиде особености свакога од укућана.

МОЈЕ ПУТОВАЊЕ У ПРОШЛОСТ – 5. час (Рагна свеска, стр. 14–16)

За рад на часу

Чуварко описује своје различите доживљаје кроз неколико слика. На сликама се јасно виде осећања која је Чуварко имао у различитим ситуацијама. Једна слика је без обележеног осећања (на њој се Чуварко одмара), па ученици имају прилику да размисле да ли је у питању пријатно или непријатно осећање.

Слике на овој страници указују ученику на то шта се од њега очекује да даље ради на следећој страни.

Први захтев, да ученици нацртају неколико својих доживљаја, има за циљ да помогне сваком ученику да стекне увид у то шта су важни доживљаји за њега.

Други захтев, да ученици обележе различитим бојама радосна и тужна искуства, има за циљ да подстакне освешћивање осећања, и што је још важније – прихватање да живот чине и радосна и тужна искуства. Ученици тако уче да отворено говоре и о тужним искуствима, а не да их потискују.

За рад после часа

У овом задатку ученици стичу увид у искуства других (чланова породице). Може да се деси да су у питању исти догађаји, али различити доживљаји тих догађаја, или да нека искуства која дете опажа као пријатна одрасли не опажају на исти начин. Тако ученици стичу увид у сличности и разлике између људи. Такође, ово је прилика за отворен разговор са укућанима о тужним искуствима.

МОЈЕ МЕСТО ЗА ОПУШТАЊЕ – 6. час (Рагна свеска, стр. 17)

Овај час је посвећен овладавању једном од техника за опуштање. Ученици ће после тога моћи да употребе ту технику кад год им то буде било потребно. Овладавање техником за опуштање оснажује ученике да се ослоне на сопствене моћи када им је потребно да се опусте и смире.

За рад на часу

Цртајући своје место за опуштање ученици су у прилици да кроз једну пријатну активност, која ангажује њихову машту, направе себи слику која ће их лако „убацити“ у стање опуштености и мира. У размени са другима имаће прилику да виде различите предлоге: место за опуштање може да буде неки амбијент у природи, „моја соба“, измишљено место из маште... Важно је да за ученика место које је нацртао има потребно значење – да га оно чини мирним и опуштеним.

Такође, важно је да ученици разумеју да је место за опуштање оно које нам помаже да се ослободимо стреса и непријатних стања и да то место могу да замисле када су напети и нерасположени.

ШТА МЕ БРИНЕ – 7. час (Радна свеска, стр. 18–20)

За рад на часу

Цртајући у кругу оно што их највише брине, ученици су у прилици:

- да дефинишу и појасне себи шта им заиста ствара бригу а шта не,
- да објективно сагледају своје бриге и размисле о начинима да их се ослободе,
- да увидом у круг брига других схвате да свако има своје бриге (можда нису исте, али су бриге).

За рад после часа

Цртање „помагача“ који растерује бриге представља један од начина за излажење на крај са сопственим бригама. У овом задатку ангажоване су имагинација и креативност.

У размени са укућанима, било да су то одрасли или друга деца, ученици увиђају шта брине људе који су њима блиски. Такође, ученици сазнају на који начин укућани превазилазе своје бриге. На тај начин добијају поруку да се са бригама може изаћи на крај, односно да се бриге могу савладати на различите начине.

МОЈА ОСЕЋАЊА – 8. час (Радна свеска, стр. 21)

За рад на часу

Цртајући своја осећања у „кругу осећања“ ученици су у прилици да се фокусирају на своје унутрашње доживљаје које су имали у протеклих неколико дана. Ученици увиђају да постоје различита осећања и свако осећање ће представити другом бојом. Ученике треба усмеравати да анализирају на који начин се осећања појављују (да ли су измешана, да ли прелазе нагло или постепено једна у друга, да ли постоји више осећања истовремено или се јављају једна за другим...) и која осећања преовлађују. Цртеж омогућује ученицима да се усредсреде на карактеристике свог унутрашњег доживљаја, које би иначе биле неухватљиве за релативно сиромашне интроспективне способности првака.

Ученици ће у размени, која ће уследити након завршетка цртања, открити да је сваки цртеж особен, сазнати шта коме која боја или облик значе и разумети да се осећања могу изразити на различите начине.

ПОГАЂАМ ОСЕЋАЊА – 9. час (*Радна свеска, стр. 22*)**За рад њосле часа**

Ученици имају задатак да у круговима нацртају радост, тугу, бес и страх (у круговима могу нацртати лица која изражавају ова осећања или осећања приказати на неки други начин). Кроз размену са другима после завршетка цртања ученици имају прилику да открију колико је лако/тешко препознати осећања приказана цртежом, и да размотре да ли сви тумачимо исто осећања која су на овај начин приказана.

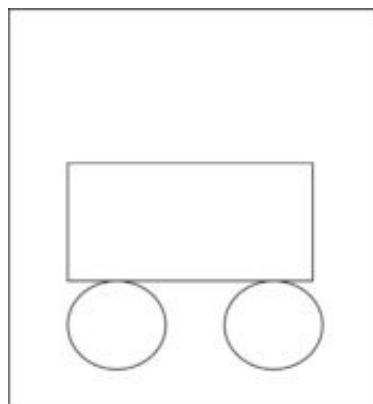
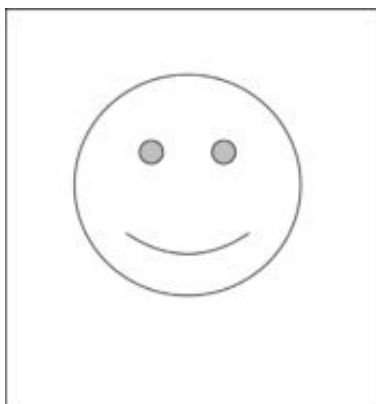
ШТА КАД НЕ ВИДИМО СВИ ИСТО – 10. час (*Радна свеска, стр. 23–24*)**За рад њосле часа**

Комуникација међу људима често има за резултат неспоразуме и важно је да ученици разумеју зашто је то тако. Илустрацијом на којој Чуварко у једном положају види број 9, а у другом број 6, показујемо ученицима да ствари не изгледају исто из сваке тачке гледишта (што свакако није једини разлог, али је довољан за почетак неспоразума).

У задатку где цртају *штиа не видимо истџо* ученици, полазећи од свог искуства, уочавају да је то *штио истџу стџвар не видимо истџо* узрок неспоразума међу људима. Ова активност ће подстаћи ученике да увиде потребу да се изместе из своје тачке гледишта у тачку гледишта другог. Ученицима треба помоћи, јер је ово развојно подстицајан, али и захтеван задатак за овај узраст.

ЈА ВИДИМ, ТИ ВИДИШ – 11. час (*Радна свеска, стр. 25–26*)**За рад на часу**

У радној свесци је предвиђен простор за цртање у коме ће ученици нацртати цртеж према описима и упутствима која добијају од свог партнера. Модел за цртање треба да буде крајње једноставан цртеж, зато што се овим задатком не вежбају цртачке него комуникативне вештине. Овде су дата два предлога модела цртежа.

Циљ ове вежбе је да ученици увиде:

- колико је важно (и тешко) разумети се у потпуности са неким ко не види исто што и ти,
- да је важно ставити се у тачку гледишта друге особе,
- да је важно прецизно вербално изражавање да би нас други разумели.

За рад после часа

Предложено је да ученици активност са часа понове код куће са родитељима, користећи свој цртеж са часа као модел. Циљ активности је да ученици дођу до истих увида до којих су дошли на часу, сада у ситуацији када су им партнери блиски људи. У исто време ово представља игровну активност, кроз коју ученици деле са укућанима утиске о ономе што се дешавало у школи.

КАД КАЖЕМ: НЕЋУ! – 12. час (*Радна свеска*, стр. 27–29)

За рад на часу

У овој радионици је важно да наставник охрабри сваког ученика да јасно упише захтев који му мама или тата упућују, а на који он одговара са НЕЋУ. Уколико неки ученици изјаве да не постоји ситуација у којој родитељима кажу НЕЋУ, треба им предложити да прикажу ситуацију у којој би радо рекли НЕЋУ кад се не би плашили последица.

Цртањем и дописивањем захтева ученици имају прилику да увиде који су разлози за неспоразуме у породици.

За рад после часа

Питањима се ученици наводе:

- да увиде да је иза сваког НЕЋУ нека њихова важна потреба (да сами бирају кад ће и шта ће да раде, да буду питани о томе шта воле, да се уважава њихов избор, да буду сигурни да се уважава и њихова потреба итд.),
- да увиде да ту потребу могу да кажу родитељима уместо што кажу НЕЋУ (јер НЕЋУ квари однос са њима),
- да сагледају оне потребе родитеља из којих проистиче захтев који им упућују (онда тај захтев неће схватати као притисак и наредбу).

Кад ученици сагледају потребе, и своје и родитеља, позивају се на тражење новог решења које би задовољило и њих и родитеље.

Треба охрабрити ученике да траже нова решења, да се не би десило да се све сведе на обећање „бићу добар“ и на послушност из страха (од нераздевања или од неодобравања одраслих).

Последњи задатак – да нацртају ситуацију слоге са родитељима – задат је са циљем да се фокус ученика усмери на ситуације разумевања и слоге и на сагледавање онога што доприноси тим ситуацијама.

УВРЕДЉИВИ НАДИМЦИ – 13. час (Рагна свеска, стр. 30–31)

Циљ ове радионице је да ученици науче да воде рачуна о осећањима и потребама других. Акцент је на томе да ученици разумеју како могу да се шале а да нико не буде повређен.

За рад на часу

Стихови Душка Радовића којима почиње овај час уводе ученике у причу о увредљивим надимцима. Ученици знају надимке деце у свом окружењу. Неки од ових надимака могу бити увредљиви и ученицима неће бити тешко да то препознају.

У задатку ученици се баве увредљивим надимцима друге деце. То ће им омогућити:

- да се ставе у тачку гледишта другог детета (оног које има увредљиви надимак),
- да откривају осећања која има то дете,
- да откривају потребе које стоје у основи тих осећања (кроз питање „Шта то дете жели?“).

Да би ученици схватили да надимци могу да имају и другу улогу – да истакну особеност сваког од њих и да буду пријатни – на крају им је постављено питање о томе који би надимак они волели да имају.

За рад после часа

У задатку за рад код куће ученици са укућанима вежбају исту активност којом су се бавили на часу. У овој вежби није унапред предвиђено да надимак буде увредљив, него само да га укућани нису волели. Ученици ће бити у прилици да открију осећања која су одрасли тада имали и потребе које су стајале иза тих осећања.

ТУЖАКАЊЕ – 14. час (Рагна свеска, стр. 32)

Циљ ове радионице је да ученици схвате да тужакање не доприноси промени онога што им смета, већ само томе да се сви осећају незадовољно: наставник – зато што жели да види да су деца самостална и да могу сама да решавају своје неспоразуме и сукобе; онај који је тужен – зато што то доживљава као издају и онда бива још више љут; онај који тужи – јер му то не обезбеђује разумевање и слагање са друговима.

За рад на часу

У задатку где набрајају шта им у понашању других смета и кроз разговор који следи по завршетку индивидуалног рада, ученици имају прилику да увиде која се све понашања опажају као неприхватљива (и оно што њима смета и оно што другима смета).

У следећем задатку ученици даље промишљају о својим осећањима и потребама које се јављају када се други понашају на њима неприхватљив начин, као и о неопходности да се та осећања и потребе саопште онима који се неприхватљиво понашају. Затим ученици цртају знак који ће их подсетити да онима који се неприхватљиво понашају кажу шта осећају и желе. У наредном задатку се очекује да ученици исто то изразе речима.

Кроз ове активности ученици уче да јасно кажу зашто им нешто смета и упућују се на то да имају поверења у сопствене способности да сами решавају неспоразуме.

ЗАЈЕДНО СТВАРАМО ПРИЧУ – 15. час (Рагна свеска, стр. 33)

За рад на часу

Пред ученицима је задатак који има две фазе. У првој фази сваки ученик прави цртеж какав жели. У другој фази групе ученика треба да поређају све њихове цртеже и осмисле причу која те цртеже повезује. Прва фаза подразумева индивидуални рад, а друга договарање и сарадњу. У овом задатку у великој мери биће ангажоване креативност и машта ученика.

У наредним питањима ученици се упућују да кроз разговор са члановима своје групе стекну увид у процес који се догађао током друге фазе рада на задатку (шта је било лако/тешко, зашто је било лако/тешко) – процес сарадње.

ДАЈЕМ И ДОБИЈАМ – 16. час (Рагна свеска, стр. 34–37)

За рад после часа

Игра која је предложена као активност код куће омогућује ученицима да увиде:

- који је значај сарадње,
- да постоји уживање у давању и сагледавању шта треба другоме,
- да и други воде рачуна о њиховим потребама,
- да су давање и добијање повезани,
- да сарадња ствара задовољство.

Задатак у коме ученици цртају или пишу како сарађују са друговима када су ван школе има за циљ да ученици постану свесни да је сарадња свакодневна појава у њиховим животима, као и у животу сваког другог човека.

СТРАШАН САН – 17. час (*Рагна свеска*, стр. 38–39)*За рад на часу*

Чуварко се обраћа ученицима са реченицом да некад сањамо лепе, а некад ружне и страшне снове. На тај начин помаже ученицима да прихвате да су и непријатна искуства реалност и да их има свако од нас.

Цртајући свој најстрашнији сан ученици имају могућност да изразе своје унутрашње садржаје и да их, пре свега себи, учине видљивим и разумљивим. Тако они уче да помогну себи у проналажењу начина како да се изборе са непријатним искуством (у овом случају са ружним сном).

За рад њосле часа

Цртањем помагача ученици усвајају један од начина за надвладавање непријатног доживљаја. Овим задатком се подстичу самопоуздање и машта.

НАЈЛЕПШИ САН – 18. час (*Рагна свеска*, стр. 40–41)*За рад на часу*

Задатком да нацртају њихов најлепши сан ученици се усмеравају од непријатних ка пријатним искуствима са сновима. Циљ ове активности је да ученици искажу своје унутрашње садржаје, а затим да у размени са другима увиде да смо у погледу пријатних искустава и слични (сви имамо пријатна искуства), али и различити (разликујемо се по садржају снова, као и по томе шта је за кога пријатно).

За рад њосле часа

Пошто су на часу имали прилике да се „поиграју својим сновима“ (да направе представу или причу од цртежа пријатних и непријатних снова), у овом задатку се од ученика тражи да то „прибележе“ за себе. Ученик треба да се сети приче коју су направили на часу и представи је у неколико слика. То ће ученицима пружити још једну могућност да на креативан начин промисле о својим и туђим искуствима са сновима.

МОЈ БЕС – 19. час (*Рагна свеска*, стр. 42–43)*За рад на часу*

Ученицима је понуђена шема тела у коју уцртавају свој унутрашњи доживљај беса. После тога следи размена – ученици показују једни другима исцртане шеме, и отворено разматрају своје доживљаје беса.

Тако ученици стичу увиде у то:

- како они сами физички доживљавају осећање беса,
- како други доживљавају бес на физичком плану, као и да у том погледу постоје сличности и разлике међу људима.

За рад после часа

У овим активностима ученици откривају различите стратегије за смиривање беса (како то радим ја, како друга деца, како моји родитељи). На овај начин ученицима је омогућено да обогате свој репертоар стратегија за смиривање беса. На крају сваки ученик може да изабере ону стратегију која му највише одговара, тако што ће је обележити звездицом.

КАКО СЕ СМИРУЈЕ БЕС – 20. час (*Радна свеска*, стр. 44–45)

За рад на часу

У задацима за рад на часу ученици настављају да се баве својим бесом. Бес је прилично јака и разорна емоција са којом није лако изаћи на крај, због тога што је он у вези са неким битним животним потребама које нису задовољене. Штетно је ако се бес потискује или изражава на начин којим дете може да повреди себе или друге. Зато је неопходно омогућити ученику да изрази свој бес, али да то буде на начин којим не угрожава ни себе ни друге. Кроз цртање тога како бес изгледа, ученици имају прилику да изразе интензитет доживљаја беса, као и то која мисао је окидач који покреће бес („шта бес каже“).

Такође, ученици кроз ову активност откривају која ситуација може да их разбесни и описују ту ситуацију.

За рад после часа

У задацима за рад код куће ученици се поново баве откривањем стратегија за превазилажење беса.

Следећи задатак дат је у виду шематског приказа, који ученици треба да попуне. Кроз рад на овом задатку за превазилажење беса ученици имају прилику да виде која је разлика између уобичајене реакције других на њихов бес, и реакције какву би они желели. Са овим увидима ученици су спремнији да јасно изразе своју потребу, и да траже од других оно што може да им помогне да се смире у ситуацијама када их обузме бес.

КАКО ПОМИРИТИ ПСА И МАЧКУ – 21. час (Рагна свеска, стр. 46–48)

За рад на часу

У задатку у коме треба да пронађу решење како помирити пса и мачку, ученици се на игровни начин баве откривањем конфликта и охрабрују да траже решења која можда на први поглед и нису реална (уз помоћ „чаробног штапића“).

На илустрацији на којој Чуварко показује свој предлог решења ученицима, упућена је порука да је пут ка решењу конфликта када схватимо да свако од нас носи у себи (представља огледало) оног другог са којим смо у сукобу. Ако се потрудимо да разумемо друге, да видимо ситуацију из њихове тачке гледишта, веће су шансе да откријемо пут до решења и направимо договор. С обзиром да тумачење значења ове слике може бити захтеван задатак за првака, потребно је да наставник помогне ученицима да је разумеју и опишу.

За рад њосле часа

Ученици на основу сопственог искуства са сукобима одговарају (цртањем и писањем) шта су поводи и узроци сукоба (потребе које нису задовољене) и предлажу маштовито конструктивно решење којим сви учесници могу да буду задовољни.

МОЈ СТРАХ – 22. час (Рагна свеска, стр. 49–50)

За рад на часу

Ученицима је понуђена шема тела у коју уцртавају свој доживљај страха. После тога следи размена – ученици показују једни другима исцртане шеме и отворено разматрају своје доживљаје страха. Тако ученици стичу увиде у то:

- како они сами физички доживљавају осећање страха,
- како други доживљавају страх на физичком плану, као и да у том погледу постоје сличности и разлике међу људима.

Други задатак има за циљ да ученици освесте стратегије за превазилажење страха и да кроз размену са другима обогате свој репертоар тих стратегија.

За рад њосле часа

Задатак се састоји из шематског приказа, који ученици треба да попуне. Кроз рад на задатку ученици имају прилику да увиде која је разлика између уобичајене реакције других на њихов страх, и реакције какву би они желели. Са овим увидима ученици су спремнији да јасно изразе своју потребу и да траже од других оно што може да им помогне да се смире у ситуацијама када их обузме страх. Чуварко их у последњем обраћању директно подстиче да то ураде.

ШТА СА СТРАХОМ – 23. час (Радна свеска, стр. 51–52)

За рад на часу

У првом задатку ученици цртају оно чега се највише плаше. Тако сваки ученик прво себи предочава шта га највише застрашује, а затим, увидом у цртеже других, сазнаје у вези са чим други имају страхове. То ће ученицима помоћи да прихвате и разумеју сопствени страх. Као узроци дечјих страховања могу се појавити реалне и нереалне ствари. Треба имати на уму да је једино важно прихватити да емоција страха постоји, без обзира на то шта је изазивач страха.

Један од начина да се превазиђе осећање страха је активност у којој ће ученици цртати свог помагача. Ученици ангажују сопствену машту и креативност бавећи се задатком, а паралелно се у њима одвија процес који оснажује њихово самопоуздање у суочавању са страхом.

МОЈА ТУГА – 24. час (Радна свеска, стр. 53–54)

За рад на часу

Цртањем једног тужног лица ученици се фокусирају на осећање туге и на то како ово осећање може бити изражено.

У другом задатку ученицима је понуђена шема тела у коју уцртавају свој доживљај туге. После тога следи размена – ученици показују једни другима исцртане шеме, и отворено разматрају своје доживљаје туге. Тако ученици стичу увиде у то:

- како они сами физички доживљавају осећање туге,
- како други доживљавају тугу на физичком плану, као и да и ту постоје сличности и разлике међу људима.

За рад после часа

Ученици су на часу открили да свако има своје туге, а у задатку за рад код куће треба да открију стратегије за превазилажење својих туга. Ученици треба да наведу шта их чини тужним и шта може у тим ситуацијама да им помогне. Што више стратегија ученици открију, то ће им бити лакше да превладају осећање туге када их обузме.

МОЈЕ ЖЕЉЕ – 25. час (Радна свеска, стр. 55–56)

За рад на часу

После неколико часова на којима су се бавили интензивним и непријатним осећањима, у овој радионици фокус се помера на жеље, како би се подстакла позитивна осећања код ученика.

Прављењем цртежа ученици су у прилици да артикулишу и изразе своје жеље. Израдом заједничког плаката жеља ученици се упознају са жељама других.

За рад њосле часа

Активности за рад код куће подразумевају размену са родитељима и имају за циљ да ученици схвате да неиспуњена жеља није знак да их родитељи не воле, или да не маре за њихове жеље.

У првој активности ученици описују своју неиспуњену жељу, а у другој објашњавају зашто родитељи ту жељу не могу да им испуне.

Разумевање тога које су потребе родитеља у ситуацији када не могу да испуне жељу детета води у следећи задатак („Шта можете да урадите да бисте сви били задовољни?“). Тај задатак тражи заједничко проналажење алтернативних решења, односно да дете са родитељима разговара о томе и смишља алтернативу.

ЈА КАД ПОРАСТЕМ – 26. час (*Рагна свеска, стр. 57–58*)

У овој радионици подстиче се развој свести о себи, о личном идентитету и особеностима, као и развој самопоштовања и самопоуздања.

За рад на часу

Цртањем себе као одрасле особе ученици постају свесни својих особености и могућности за развој.

У размени са другима ученици стичу увиде у сличности и разлике у вези са тим како себе опажамо.

За рад њосле часа

У првом задатку ученици бележе шта су радили као мали, а сад не раде. Тако на конкретним, личним примерима ученици стичу увид у сопствени раст и развој.

У другом задатку ученици цртањем изражавају шта би волели да раде кад порасту, а затим размишљају о стратегији за испуњење те жеље (ко им може помоћи и на који начин). Ово је важно јер ученици тако схватају да имају право на подршку у својим развојним настојањима.

ЈА И КАКО МЕ ДРУГИ ВИДЕ – 27. час (Радна свеска, стр. 59)

За рад после часа

Кроз рад на овој страници ученици најпре имају прилику да освесте које своје особине воле а које не воле, да тако сагледају себе и прихвате своју особеност. Усмеравањем на оно што цене код себе ученици се подстичу да развијају самопоштовање. Циљ навођења оних својих особина које не воле је да ученици освесте шта желе да мењају код себе.

Затим ученици треба да по истим питањима сагледају себе из угла родитеља. Овим задатком подстиче се децентрација код ученика првог разреда.

ДРУГАРСТВО – 28. час (Радна свеска, стр. 60–61)

Овај час посвећен је подстицању социјалног сазнања, а посебно разумевања појма другарства и важности развијања међусобних другарских односа.

За рад на часу

Ученици пишу шта према њиховом мишљењу јесте а шта није другарство. После индивидуалног рада следи разговор. На тај начин ученицима ће постати јасније шта значи овај појам, како га друга деца разумеју и биће подстакнути на понашања која се очекују од другара.

За рад после часа

Исписивањем лепих порука на отиску шаке симболично је дефинисана веза ученика са другима. Отисак шаке је симбол испружене руке ка другима. Узајамно писање лепих порука представља подршку дружењу и успостављању пријатељстава.

ОБРАДУ ЧЛАНОВЕ СВОЈЕ ПОРОДИЦЕ – 29. час (Радна свеска, стр. 62–63)

За рад на часу

У задатку се очекује да сваки ученик наведе конкретан поступак којим ће усрећити неке њему блиске људе. Ученици тако диференцирају начине на које могу да покажу љубав и пажњу другима, а резултат тога је неговање блискости у односима са другима и обострано задовољство учињеним гестом. Откривајући лепоту у везама са другима ученици бивају отворенији за нове контакте и пријатељства.

За рад њосле часа

Играјући игру „Тајни пријатељ“ ученици су фокусирани на поступке давања и примања пажње. У овом задатку, у коме се тражи да забележе како су обрадовали свог тајног пријатеља, ученици се вежбају да наводе чињенице и да освесте свој репертоар оних понашања којим настоје да обрадују друга. Такође ученике треба подстаћи да прочитају шта су написали други ученици и тако обогате свој репертоар новим идејама.

ЉУБАВ – 30. час (Рагна свеска, стр. 64–65)

Циљ ове радионице је да се ученици ослободе да говоре о љубави, и да освесте и диференцирају на које начине могу исказати љубав тако да то прија и њима и другима. Ово је веома важно зато што је љубав и реалност детета и његова потреба.

За рад на часу

Ученицима је понуђена шема тела у коју уцртавају свој доживљај љубави. После тога следи размена – ученици показују једни другима исцртане шеме и отворено разматрају своје доживљаје љубави. Тако ученици стичу увиде у то:

- како они сами физички доживљавају љубав,
- како други доживљавају љубав на истом, физичком плану, као и да ту постоје сличности и разлике међу децом.

За рад њосле часа

У задатку за рад код куће ученици се баве оним облицима изражавања љубави које сами опажају као прихватљиве и примерене особи до које им је стало. Кроз овај задатак они уче да диференцирају начине на које се може исказати љубав тако да то свима буде пријатно.

ДЕЧЈА ПРАВА – 31. час (Рагна свеска, стр. 66–68)

За рад на часу

Ученици се први пут срећу са појмом дечјих права. На овом узрасту разумеће права кроз активности које сматрају важним за свој живот (нпр. игра, учење, спавање, брига о здрављу...). Касније ће открити да права почивају на потребама које има свако дете. У првом задатку довољно је да наброје неколико за децу важних активности, те да се од тога крене у разумевању права.

Ученици ће у овој активности поћи од својих искустава. Када свако за себе региструје да ли му је неко од поменутих права угрожено, наставнику је то податак да се ради о потребама које можда нису задовољене и о потребама које ученик издваја као приоритетне.

Следећи корак је охрабривање ученика да кажу кад мисле да неко не поштује било које од њихових права, да проговоре о томе отворено, без страха. Цртањем знака опомене за оне који не поштују неко од њихових права, ученици се охрабрују да изразе то што их тишти.

За рад после часа

У задатку за рад код куће ученици размишљају о правима, али у ситуацијама које експлицирају везу између права и одговорности. На тај начин они ће разумети да уз свако право иде и одговорност, односно потреба да се усклади са другим правима или да се поведе рачуна о правима других.

Примери:

У првој ситуацији ученици треба да повежу право на игру и право на одмор, очување здравља и живота.

У другој ситуацији ученици треба да сагледају да право на слободу изражавања не значи да могу да вређају другог, јер други има право да буде поштован.

У трећој ситуацији ученици треба да сагледају да право на слободу избора не значи да могу да једу само чоколаду, зато што имају одговорност према очувању сопственог здравља и живота.

ШКОЛА КАКВУ ЖЕЛИМ – 32. час (Радна свеска, стр. 69–70)

За рад на часу

Цртајући школу какву желе ученици на креативан начин изражавају своје потребе и предлоге у вези са школом. У овој активности треба подстаћи ученике да изнесу што више идеја о томе како да школа буде што пријатније место.

За рад после часа

У задацима где упоређују школу из маште са оном из реалности (разлике, сличности), код ученика се подстиче проактиван став у односу на школу. Ученици се наводе да размишљају о томе шта конкретно могу да предложе да би заједнички живот у школи био свима пријатнији, и да своје предлоге напишу или нацртају.

ДА КАЖЕМ СЛОБОДНО – 33. час (Радна свеска, стр. 71–73)

С обзиром на то да ученике најчешће страх спречава да јавно у школи кажу шта мисле, разговор о томе када се ученици боје да у школи слободно изразе своје мишљење је прво организован у малим групама. Размена са друговима може да охрабри ученике да свако од њих изнесе слободније свој став.

За рад на часу

У радној свесци ученици имају могућност да забележе резултате размене у малој групи. Циљ прве активности је да ученици увиде и диференцирају када се, у којим ситуацијама, дешава да се блокирају и не изразе своје мишљење и шта је разлог томе.

У другој активности ученици треба да напишу шта може да помогне деци да у школи слободно кажу шта мисле. Циљ је да ученици освесте шта њима лично може помоћи да остваре право да слободно изразе своје мишљење.

За рад љосле часа

Активности за рад код куће имају исте циљеве као активности на часу, али се односе на ситуације када се деца код куће боје да слободно изразе своје мишљење.

Циљ прве активности је да ученици увиде и диференцирају када се дешава да се код куће блокирају и не изразе своје мишљење, и шта их спречава у томе.

У другој активности ученици треба да напишу шта може да помогне деци да код куће слободно кажу оно што мисле. Циљ је да ученици освесте шта њима лично може помоћи да остваре своје право да слободно изразе своје мишљење код куће.

ПРАВО НА ИГРУ – 34. час (Радна свеска, стр. 74–75)

За рад на часу

Бавећи се омиљеним играчкама и играма на часу грађанског васпитања, уважили смо дететово право на игру и показали му да препознајемо његову потребу за игром. То је један од начина да ученици постану свесни овог дечјег права.

За рад љосле часа

У активности за рад код куће ученици треба да се распитају које су биле омиљене игре њихових укућана. Тако ће разумети да сви имају (или су бар имали у детињству) потребу за игром и да је та потреба веома важна за раст и развој. Ова активност, такође, помаже остваривању блискости са укућанима, стварању доброг расположења и обогаћивању репертоара ученика новим играма (од којих неке могу бити

традиционалне и можда већ заборављене). Активност помаже ученицима и да сагледају сличности и разлике у погледу начина играња и врсте игара између своје и других генерација (родитеља, бабе, деде...).

ПУТОВАЊЕ КРОЗ РАДИОНИЦЕ – 35. час (Рагна свеска, стр. 76–79)

За рад на часу

У радној свесци се налази листа свих радионица које су ученици прошли, као подсетник помоћу кога могу да се присете шта су све радили на часовима грађанског васпитања. Од ученика се тражи да заокруже редни број радионице која им се највише допала. Врло је могуће да ће ученици хтети да заокруже неколико радионица и наставник може да им то одобри. Циљ је, међутим, да ученици освесте своје преференције, а не да заокружују све редом. Намера је да се ученици наведу да прегледају целу листу, да промисле, одвагају, па да онда заокруже. За ову активност ученицима треба оставити довољно времена и охрабрити их да свако од њих размисли и издвоји радионицу која је њему лично најмилија.

У наредној активности ученици издвајају најупечатљивије утиске са часова грађанског васпитања (пријатне, али и непријатне ако их је било). Ученике треба охрабрити да говоре слободно о њиховим утисцима.

У активности *ја пре – ја после* ученици стичу увид у сопствене развојне промене и напредовање у првом разреду. Задатак ученика је да то симболички представе у радној свесци.

За рад после часа

У размени са родитељима ученици добијају информацију о томе како други опажају њихов развој и напредак током наставе грађанског васпитања у првом разреду. Оваква размена може подстаћи даљи напредак ученика.

ШТА ВОЛИМ КОД ТЕБЕ – 36. час (Рагна свеска, стр. 80–81)

За рад на часу

На илустрацији Чуварко директно и јасно каже ученику шта цени код њега. Задатак за ученике је да јасно изразе шта воле код својих родитеља, и да им после то покажу. У исто време родитељи записују на посебан папир шта воле код своје деце. После ће то уписати на одговарајуће место у радној свесци.

Ова активност има за циљ да подстакне и родитеље и децу да конкретно изражавају оно што им се свиђа, а не да подразумевају да је то нешто што се зна, па

да коментаришу само оно што им се не свиђа. Тако се подстиче блискост и повезаност у породици, али и оснажује самопоштовање и самопоуздање код деце.

На крају радне свеске ученике чека **сведочанство** којим се Чуварко захваљује детету на дружењу и честита завршетак програма за грађанско васпитање – сазнање о себи и другима у првом разреду. **Уручивање сведочанства је слављење особеног развоја сваког ученика** (видети напомену о оцењивању). Овим догађајем ученици славе и заједничка постигнућа, подстицајну размену, доживљај повезаности и блискости, и уживају у честиткама.

НАПОМЕНА О ОЦЕЊИВАЊУ

Према наставном плану и програму за ГВ1 ученици се не оцењују класичним школским оценама, нити међусобно пореде. Битно је да се подржи особеност и самосвојност сваког ученика. Међутим, ученици ипак могу да траже да чују оцену и наставник треба да примени ННК (ненасилну комуникацију), односно:

- да каже ученицима шта му се конкретно допада у раду сваког од њих (1. корак ННК – чињенице),
- да каже која му је потреба или вредност тиме подмирена (3. корак ННК – потреба) и
- да каже које му је осећање тиме изазвано (2. корак ННК).

Ако нечим није задовољан, наставник опет користи поменута три корака и додаје четврти – конкретан захтев шта би волео да ученик уради другачије.

Ипак, превасходни задатак наставника је да ученицима стави до знања да је свака њихова лична експресија подједнако драгоцене, да не треба да копирају једни друге и да их подржи у томе да формирају позитивну слику о себи и да стекну самопоуздање.

ПРИРУЧНИК ЗА НАСТАВНИКЕ

уз радну свеску Грађанско васпитање – сазнање о себи и другима
за први разред основне школе
прво издање

аутори

Нада Игњатовић-Савић, Марија Вуловић, Гордана Кесеровић, Дијана Копуновић,
Татјана Павловић, Јелена Димитријевић

рецензенти

проф. др Жарко Требјешанин, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд
Светлана Бабић, професор разредне наставе, ОШ „Светозар Марковић“, Београд
Зорица Стојановић, професор разредне наставе, ОШ „Вељко Дугошевић“, Београд

лектор

Светлана Бабић

ликовни уредник

Јелена Рељић

припрема за штампу

Марко Хубер

издавач

Креативни центар
Градиштанска 8
Београд
тел./факс: 011/38 20 464, 38 20 483, 24 40 659

уредник

Наталија Панић

штампа

Бранмил

тираж

3.000

copyright©Креативни центар, 2008

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

371.3::172(035)

ПРИРУЧНИК за наставнике : за употребу
радне свеске Грађанско васпитање - сазнање
о себи и другима 1 : уз радну свеску
Грађанско васпитање - сазнање о себи и
другима 1 : [за први разред основне школе] /
[аутори Нада Игњатовић-Савић ... и др.] -
1. изд. - Београд : Креативни центар, 2008
(Београд : Бранмил) - 27 стр. : илустр. ; 30 см

Тираж 3.000

ISBN 978-86-7781-632-2

1. Игњатовић-Савић, Нада [аутор]
а) Грађанско васпитање - Настава -
Методика - Приручници
COBISS.SR-ID 149569292

Министар просвете републике Србије одобрио је издавање и употребу овог приручника у оквиру уџбеничког комплета за Грађанско васпитање – сазнање о себи и другима у првом разреду основне школе, решењем број 650-02-00177/2008-06.